

BALÁZS IMRE JÓZSEF

TALÁLKOZÓ TÖRTÉNETEK

Tompa Andrea: *A hóhér háza.*

Történetek az Aranykorból

■ A regény alcíme, a *Történetek az Aranykorból* a könyv egy lehetséges előzménye felé tereli a figyelmet: Cristian Mungiu 2009-ben forgatott és jegyzett forgatókönyvíróként egy hat rövidfilmből álló sorozatot, *Amintiri din Epoca de Aur* (Emlékek az Aranykorból) címmel. Mungiu filmjeinek kiindulópontját afféle városi legendák jelentették, szájról szájra terjedő, különféle változatokban létező történetek. Némelyiket anekdotikusabb megközelítés jellemzi, más-hol a mítoszi hangnem tűnik erősebbnek. Mungiu 1968-ban született Iași-ban, *A hóhér háza* szerzője, Tompa Andrea alig néhány év eltéréssel, 1971-ben, Kolozsváron.

Kétségtelenül körvonalazódik egy olyan tágabban értett generációs projekt, amelyik a rendszerváltozás előtti világ megragadásával kísérletezik, filmben és könyvben egyaránt. A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején születetteknek ebben jelentős szerep jutott. A hangnem, amely megközelíthetővé, megszólaltathatóvá teszi az „aranykorszak” történeteit, távolról sem egységes – olykor minimalista, máskor szövegközi utalásokkal átszótt, néha ironikusan távolságtartó, máskor köznapian direkt vagy akár sokkoló. Nem egynemű szövegegyüttesről vagy képi reprezentációról van tehát szó, egyvalami azonban jellegadó módon ismétlődik a generáció munkáiban: az alulnézet perspektívája. A legsikeresebbé vált, több nyelvre lefordított munka ebből a vonulatból Dragomán György *A fehér király* című műve (2005) a gyermeki nézőpontot követi, és gyerekek tűnnek fel olyan más szerzők regényeiben is, mint Demény Péter *Visszaforgatása* (2006) vagy Máté Angi *Mamója* (2009). Tompa Andrea könyvében is kis-

gyerek, majd kamasz a főhős lány, aki köré felépül az elmesélhető történet.

Egyik támpont tehát az Aranykorszak, másik a referencialitáshoz való, tabudöntögetően direkt viszony. Valószínűleg egyfajta belső igénynek a megérlelődése eredményezi, hogy (egy korszak lezárásaként? a dolgok megértésének vágya miatt? a kimondás katarzisélményének reményében?) érezhetően erős önéletrajzi elemek, lenyomozható referenciájú események, helyszínek bukhatnak fel ezekben a könyvekben. Az említett Máté Angi-könyv és Demény Péter-regény mellett ilyen Józsa Márta debütkötete is, az *Amíg a nagymami megkerül* (2007). De ilyen jellegű próza nyomaira bukkanhatunk még kötetten nem rendelkező, fiatalabb prózairóknál is, mint például *A meghajlás művészete* című 2008-as antológiában szereplő Kósa Borókánál.

További támpont a város, amely a regény színteréül szolgál. 2004-ben Kántor Lajos egy teljes kötetben (*Fellegek a város felett*) kísérlete meg összefoglalni azt, ahogyan a huszadik század folyamán Kolozsvár regények helyszínévé és témájává változott. A tárgyalt szerzők között ott szerepelt Kuncz Aladár és Bánffy Miklós, Tamási Áron és Lígeti Ernő, de a második világháború utáni korszakból Bálint Tibor és Lászlóffy Aladár is. A legfiatalabb regényíró a kötetben tárgyaltak közül az 1944-ben született Csiki László volt, akinek 1989-es kisregényét, *A céda nyúlt* vizsgálta Kántor összefoglalója.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Tompa Andrea könyvével bővült trilógiává a közelmúlt figyelemre méltó Kolozsvár-regényeinek sorozata, amely most már a hatva-

nas-hetvenes években születettek Kolozsvár-élményéből is meríthet. Fentebb már említettem Demény Péter *Visszaforgatását*, illetve Józsa Márta *Amíg a nagymami megkerül* című könyvét, de a Kolozsvár-központúság összetartozásuk újabb elemét jelenti.

A három könyv közül alighanem Demény Péteré a leginkább regényszerű. Itt egy családtörténet áll a középpontban, illetve az elbeszélő hangsúlyos önmegértési igyekezete. Az, amit korrajzként szokás emlegetni, mintegy mellékesen szövődik bele a történetbe, a családregegy-vonal összefüggésében: az államosítás, a Horthy kolozsvári bevonulásával kapcsolatos legendárium, az „ipari gyakorlat” vagy a „mezőgazdasági munka” a nyolcvanas évek iskolarendszerében. A perspektíva nem törekszik átfogó magyarázatok érvényesítésére, legfennebb a saját történet vonatkozásában, de azt is újra meg újra megbontja, hogy aztán újraépíthesse.

Józsa Márta könyve a leginkább kísérleti próza – ez az aspektus Garaczi László és Esterházy Péter ironikus, nyelvi önreflexióban tobzódó könyveihez közelíti. A könyvben ide-oda utaló jegyzetszövegek, ugyanazt a témát más kontextusban is felvető szövegrészek, a narrátori pozíciót visszatérő módon jelző mondatok („nézem azt a kislányt”) jellemzik. Az utólagos, magyarázó perspektíva uralja ugyan a történetmesélést, de az alulnézet is érvényesül, egyfajta felnőtt és gyerek közti dialógusként. A megjelenített történetek (a hóstáti gazdaságok felszámolása stb.) gyakran emlékeztetnek Tompa Andrea könyvének eseményeire, az egész könyv összhatása az erőteljes nyelvi humor ellenére mégis jóval sötétebb tónusú, mint *A hóhér házáé*, talán azért, mert a kiválasztott történetek szinte kivétel nélkül traumatörténetek. Bizonyos értelemben éppen a Józsa Márta-könyv jelöli azt az átmeneti formációt, amelyik a Csiki László vagy az Ágoston Vilmos regényeinek (utóbbtól különösen a *Lassú vírus* – 1981, vagy a *Godir és Galanter* – 1998 című műveket említhetnénk Kolozsvár vonatkozásában) abszurditást nyelvi humorba és groteszkbe fordító írásmódja felé mutat az időben visszafelé haladva.

Tompa Andrea regényének Kolozsvárképe váratlanul tágas, és váratlanul sok összefüggést mutat fel, annak ellenére, hogy itt is lényegében egyetlen család s azon belül is egyetlen (mindvégig koraérettnek tűnő) lány történetét követjük. Ez a család viszont egy olyan áramlásban létezik, amely a legkülönfélébb *kint*-ek és *bent*-ek erőterei szerint írható le, így a család generációinak életében nagy számban bukkannak fel azok a történettípusok, amelyekből Cristian Mungiu kisfilmeket forgatott. A könyv narratívája 1989 karácsonyától 1989 karácsonyáig ível, a nyitó- és zárófejezet között főleg az előzményekre összpontosítva. Ez a történetmondói választás indulásból valamiféle reményt csempész az elbeszélésbe (mondjuk a Józsa Márta-könyvhöz képest). Kolozsvár bontásának történetében is ott marad egy kis, irracionális csoda fogódzója: a Dohány utcai ház, amelynek fontos szerepe van a történetben, túléli a hóstáti gazdaságok legalulását is, marad egy biztos pont, ahová vissza lehet kanyarodni. Józsa Mártánál ez a biztos pont legfeljebb „egy nagy bokor kirihathatlan torna” meg néhány tő virág – a gyermekkori ház eltűnt, lebontották.

Távolról sem azt szeretném mondani, hogy valamiféle mindenáron „pozitív végki-csengésű” Kolozsvár-regény után vadászok *A hóhér háza* olvasójaként. De elkerülhetetlenül magával ragad az a vitalitás, amelyik a történetből árad, nyilván azzal összefüggésben, hogy a főszereplő lány a könyv nagy részében kamaszként éppen a világ felfedezésének azt a szakaszát éli, amikor minden lehetségesnek tűnik. Közben természetesen ott sorjáznak ebben a könyvben is az epizódok elzúlló férfiakról, lebontott házakról, megszüntetett osztályokról, szétesett házasságokról.

A könyv szerkezete töredékes: egy-egy rövid fejezet egy-egy kis témát, figurát, jelenséget próbál megragadni ide-oda ugrálva a huszadik század évtizedei között. Ugyanakkor mindegyik fejezet egy-egy hosszabb mondat – egy lélegzetvétellel megírni vagy elolvasni túl hosszú, de a jól tagolt fejezetstruktúra miatt mégis dinamikusnak tűnő megoldás. Az egy-egy figurára, eseményre, viszonyra történő ráközelítés a könyv máso-

dik felére azt eredményezi, hogy jó ismerősökként, az összefüggéseket már némiképp átlátva figyelhetjük, miképpen lakják be a kolozsvári (meg zajzoni, meg szucsági) tereket a szereplők.

A szereplők nevének, iniciáléinak nyomába eredve valós személyekhez jutunk. Erre szokták mondani, hogy a szerző „kulcsregényt” írt. Ennél mégis jóval többről van szó: annak megértéséről, megértetéséről, hogy mi is történt a rendszerváltást megelőző évtizedekben, hogyan élhette meg egy-egy család ezt az időszakot. A kulcsregényként való olvasásban maga a szereplők beazonosítása kötné le az olvasói energiák jelentős részét: a mű hatása a szereplők felismeréséhez kapcsolódna. Azáltal, hogy Tompa Andrea még a neveket sem változtatja meg vagy hallgatja el a legtöbb esetben, a beazonosítás „munkáját” megspórolja: fókuszoltabban lehet figyelni arra, milyen is a regényben az emberi viszonyok rendszere, a hatalmi erőterben való mozgás lehetősége.

A „kint” és a „bent” helyzetei a regényben megjelenített család esetében nagyon sok vonatkozásban érvényesülnek: a család kapcsolódik is a hatalomhoz meg nem is (van közöttük párttitkár és „osztályellenség” is, a hatalmi ranglétra legkülönbébb fokozatait lakják be, ráadásul az apa „züllése” egyben társadalmi értelemben is deklasszáció jelenti), egyformán ismeri a szocialista boltok pultjain belül és kívül eső világot (az anya a központi áruház beszerzője), identitásproblémákkal is hangsúlyosan szembesülnek (a családtörténet két világháború közti szakaszában a konzervatívabb székely családmodell szembesítődik a társa-

dalmilag is, térben is mobilis század eleji zsidó identitással), a kiemelkedő tehetségű és irodalmi érzékenységű lánynak román iskolai közegben is helyt kell állnia (helytáll), és koraérettsége folytán legalább annyira „bent” kell lennie a felnőttek játszmáiban, mint a kortársaiéban. Tanárok, színészek, költők, családtagok vonják be olyan folyamatokba is, amelyek a „kultúrán keresztül történő ellenállás” (például a dzsesszkultúra, alternatív színház) formáitól a tényleges ellenállásig (üzenetküldések a forradalom előtt álló Temesvárról/Temesvárra) vezetnek, a szexualitás ebben az összefüggésrendszerben pedig inkább csak a helyzetek feszültségét megadó adalék, inkább körvonalazatlan vágy és energiák áttételes forrása, mint tényleges esemény.

Tompa Andrea regénye tehát átjár a kinti és benti világok között, hosszú mondataiban magyaráz is, értelmez is fáradhatatlanul (alighanem további kintek és bentek közötti közvetítésekre gondolva – az újabb generációk, illetve a Románia határain kívül élők befogadási esélyeit könnyítve), és közben mintegy mellékesen felskicceli, rendkívül életszagúan, a kolozsvári emberek létezését meghatározó alaptörténeteket, a húszas-harmincas évektől a rendszerváltásig. Józsa Márta rokon könyvének van egy fontos megállapítása, amely az íróvá váláshoz szükséges türelemről szól: „Tudni várni a mondatokra, éveket. Évtizedeket, akármennyit, és éppen annyit tudni várakozni, amennyit kell.” Tompa Andrea kívárta a megfelelő pillanatot – első regénye érzésem szerint megkerülhetetlen Kolozsvár-regény. És ennek a könyvnek a vitalitása, sodrása további könyvek lehetőségét sejteti.